

1.1.7. Mançu-Çing Sülalesi Dönemi (1616 / 1636 / 1644 - 1912)

Mançular, Cungarları yenip Tanrı Dağları'nın kuzeyine geçtikten sonra, Gansu ve Kökonor'u tamamen kontrolleri altına almış, bu bölgedeki Sarı Uygurları "Yedi Boy"a ayırmak suretiyle her boyun başına birer Bey atayarak yönetmeye 69

başlamıştır (Gao Zi-hou 1989: 195). Sarı Uygurlar, Mançu-Çing sülalesi döneminde ilgili kaynaklarda “Sarı Barbar” (Huang fan 黃番) olarak karşımıza çıkıyor.

“張掖河東岸黑番牧地，西岸黃番牧地 / Zhangye ırmağının doğu kıyısı Kara Barbarların (*Heifan*黑番) otlığıdır, batı kıyısı ise Sarı Barbarların (*Huangfan* 黃番) otlığıdır” (清史稿-卷64, 甘肅甘州府 / *Qing Sülalesi Tarihi*-Cilt: 64, Gansu Ganzhou Fu)

“康熙間.....撫彝通判轄西喇古兒黃番五族，唐烏忒黑番三族，八族設正副頭目，給守備、千總職銜，番民俱充兵伍 / 1654-1722 yılları arasında Fuyi Valiliğine bağlı olan Şıra Uygur Sarı Barbar’ın (*Xi-la guer huangfan*西喇古兒黃番) beş boyu, Tangut Kara Barbar’ın (*Tang wute heifan* 唐烏忒黑番) üç boyu (toplam) sekiz boyuna boy başı ve (boy başı) yardımcısı atamış, garnizon sorumlusu, bin başı unvanı verilmiştir, Barbar halk da askerlik yapar” (清史稿-卷134, 土兵 甘肅番部 / *Qing Sülalesi Tarihi*-Cilt: 134, Asker Ganzhou Barbar boyu).

“高臺縣唐烏忒黑番一族，每壯丁一，納馬一匹入營。西喇古兒 黃番二族，隸紅崖 / Gaotai İlçesi Tangut Kara Barbar(’ın) bir boyu, her genç erkek, bir at ile birlikte (askerî) kampa katılır. Şıra Uygur Sarı Barbar(’ın) iki boyu Hongai’ya (askerî kampı) bağlıdır” (清史稿-卷134, 土兵 甘肅番部 / *Qing Sülalesi Tarihi*-Cilt: 134, Asker Ganzhou Barbar boyu)

“康熙十三年，.....高臺黃番 復入邊為寇，攻圍暖泉、順德諸堡。思克率師赴甘州，黃番亦遠遁，乃復渡河而東，與勇會師 / 1674 yılında,.....Gaotai (İlçesindeki) Sarı Barbarlar (*Huangfan*黃番) ...tekrar sınırları geçip eşkıya olmuşlar, Nuanquan, Shunde gibi küçük yerleşimlere saldırı yapmışlar. (Sun) Sike ordusuyla birlikte Ganzhou’ya gider, Sarı Barbarlar ise uzaklara kaçmışlar, (Sun Sike) tekrar ırmağı (Sarı ırmağı) aşır (Zhang) Yun’(un

ordusu) ile bir araya gelir” (清史稿-卷255, 孫思克 馬進良/ *Qing Sülalesi Tarihi*- Cilt: 255 Sun Sike, Ma Jinliang)

“弘治中.....吐鲁番扰哈密渐及沙洲以东诸卫，由是属夷不能自立，皆求内徙，逐迁之于关内肃州地方，安插住牧 / 1488-1505 döneminin ortalarında.....Turfan'ın Kumul'u taciz eder, gitgide Shazhou'nun doğusundaki askerî savunma noktalarına yaklaşır, (onlara) bağlı olmaları nedeniyle bağımsız değiller idi, iç bölgeye göç etmeyi arz ederler, yavaş yavaş Çin Seddi içindeki Suzhou bölgesine yerleştirilip orada hayvancılıkla hayatını sürdürürler”. (肃州志 -卷6, 属夷 / *Suzhou Etnografyası*- Cilt: 6, Bağlı olan Milletler; Xue Wen-bo 2002: 35).

“西喇古尔，黄番五族在祁连山内，俱隶梨园营。黄番本明罕东左卫丹枝（枝丹）部落亦蒙古裔也，为吐鲁番所侵，嘉靖七年 总督王琼移之甘州南山，俗称黄鞑子，今甘州城西南百里曰板答口，黑水之所自也，黑水以东皆黑番，一曰白道人，其西皆黄来番 / Şıra Uygur, Sarı Barbar (*Xi-la guer*, *Huangfan*西喇古尔，黄番) beş boyu Qilian dağı'nın

iç bölgesinde olup Liyuan askerî kampına bağlıdır. Sarı Barbar (Huangfan 黄番) aslında Ming sülalesi dönemindeki Handong Sol Savunması Danzhi 丹枝 (Zhidan) (枝丹) boyundandır, Menggu (*Mongol* 蒙古) kökenlidir, Turfanlıların saldırıya uğramasından sonra 1528 yılında Vali Wang Qiong tarafından Ganzhou'nun güney dağlarına yerleştirilmiştir, bunlara genellikle Sarı Dazi (*Huang Dazi* 黄鞑子) 4 denir, günümüzde Ganzhou şehrinin yüz li güneybatısındaki Bandakou, Heishui (Kara ırmağı) civarında yaşarlar, Kara ırmağın doğusunda Kara Barbarlar (*Heifan* 黑番), bir başka deyişle Beidaoren (白道人), batısında ise Sarı Barbarlar (*Huangfan* 黄番) yaşarlar” (甘肃新通志-卷 42 / *Gansu Yeni Etnografyası*-Cilt: 42; Xue Wen-bo 2002: 35; Zhong Jin-wen 2009: 10; Saguchi Toru 2008: 284) .

4 鞑子 *Dazi*: En başta Tatarlar için kullanılan isimdir, Ming sülalesinden sonra kuzeydeki Tatar, Moğol, Oyrat, Mançular için kullanılan genel addır.

Aynı bilgi 甘州志-卷2 / *Ganzhou Etnografyası*'nda da görülür.

“嘉靖七年，总督王琼移罕东都指挥枝丹部落于甘州罕东卫以吐鲁番侵逼，琼乃移之甘州，罕东亦蒙古裔也，今亦号黄番 / 1528 yılında Handong Zhidan (枝丹) boyu, Vali Wang Qiong tarafından Ganzhou'ya yerleştirilmiştir.....Handong Savunmasının Turfanlıların saldırısına uğraması üzere Wang Qiong tarafından Ganzhou'ya yerleştirilmiştir, Handong *Moğol* (Menggu 蒙古) kökenlidir, günümüzde Sarı Barbar (*Huangfan* 黄番) olarak bilinir” (甘州志-卷2 / *Ganzhou Etnografya*- Cilt: 2; Xue Wen-bo 2002: 35)

“查黄番（青海所辖的番民又称黑番，又名生番，住甘肃境内者称黄番又名熟番）居于祁连山的北麓，共计九族，系西喇古尔（儿）族 / Sarı Barbar (*Huangfan* 黄番) [Qinghai sınırları içindeki Barbarlara Kara Barbar (*Heifan* 黑番) da denir, aynı zamanda “Çiğ Barbar (*Shengfan* 生番)” da denir, Gansu sınırları içindekilere Sarı Barbar (*Huangfan* 黄番) denir, aynı zamanda “Pişmiş Barbar (*Shufan* 熟番)” da denir], Qilan Dağı'nın kuzey eteğinde yaşıyorlar, toplam 9 boyu bulunan (bu topluluk) Şıra Uygurlardır (*Xi-la guer* 西喇古尔（儿）) (临泽县志- 民族志 / *Linze İlçe Etnografyası*- Millet Etnografyası; Xue Wen-bo 2002: 29)

“黄番本师喇固，今在肃镇界者七族.....黑番即唐古特部（藏族）之裔在肃州者又三族 / Sarı Barbar (*Huangfan* 黄番) aslında Şıra Uygur'dur (*Shilagu* 师喇固), günümüzde Suzhou (günümüzdeki Jiuquan 酒泉) sınırları içinde yedi boy olarak bulunur... Kara Barbar (*Heifan* 黑番) ise Tangut (Tanggute 唐古特) (Tibet 藏族) boyudur, Suzhou sınırları içinde üç boy olarak bulunur” (肃州志-卷6 / *Suzhou Etnografyası*- Cilt 6; Xue Wen-bo 2002: 29).

1737 yılında hazırlanmış *重修肃州新志 / Suzhou Yeni Etnografyası'nın Yeniden Düzenlemesi* ve 1779 yılında hazırlanmış olan *甘州府志 - 卷16 / Ganzhou Etnografyası* tarihî kaynaklarda Sarı Uygur ve Şıra Uygur ile ilgili kayıtlara rastlanabiliriz.

“(乾隆二年) 黄番, 本师喇国。今在肃镇界者七族, 设有正副头目部, 给守备、千、把总职衔。扎付红崖, 梨园, 龙寿南古城, 洪水之南, 以水草而居 / (1737 yılında) Sarı Barbar (*Huangfan*黄番), aslında Şıra Uygur (*Shilaguo*师喇国). Günümüzde Suzhou (Günümüzdeki Jiuquan 酒泉) sınırları içinde yedi boy olarak bulunur, boy başı ve boy başı yardımcısı bulunur, garnizon sorumlusu, bin başı unvanı verilmiştir. Hongai, Liyuan, Longshou, Nangucheng ve Hongshui'nin güneyinde göçebe hayatını sürdürür.” (*重修肃州新志 / Suzhou Yeni Etnografyası'nın Yeniden Düzenlemesi*; Saguchi Toru 2008: 277).

“(乾隆二年) 南山番族有二种, 在肃州之南者为黑番, 即唐谷特之类, 其居处常用黑毡房, 在高台, 张掖之南者为黄番。其部本名失喇国, 后又七族住牧于此 / (1737 yılında) Güney dağı bölgesinde iki çeşit Barbar bulunur: Suzhou'nun güneyindekiler Kara Barbarlardır (*Heifan* 黑番), Tangutlar (Tanggute唐谷特) ile aynıdır, siyah çadırda yaşarlar. Gaotai ve Zhangye'nin güneyindekiler Sarı Barbardır (*Huangfan*黄番), asıl adı Şıra Uygur (*Shilaguo*失喇国), daha sonra tekrar yedi boyu olarak burada hayvancılıkla hayatını sürdürür” (*重修肃州新志 / Suzhou Yeni Etnografyasının Yeniden Düzenlemesi*; Saguchi Toru 2008: 277).

“甘肃南山黑水以东皆黑番, 其西黄番, 黄番者故鞑鞑族, 皆元之支庶也。明季奏, 涉甘州南山, 黑番者古羌种, 今西宁凉州诸番亦其类也 / Gansu Güney Dağı bölgesinde Kara Irmağın doğusundakiler Kara Barbar (*Heifan*黑番), batısındakiler ise Sarı Barbarlardır (*Huangfan*黄番), Sarı Barbarlar (*Huangfan*黄番), Tatarlardandır (*Da-Da*鞑鞑), Yuan'ın bir koludur. Ming sülalesi döneminin

sonunda (Vali Wang Qiong'un Ming sarayına) mektup sunması üzere Ganzhou'nun Güney Dağı bölgesine göç etmişlerdir, Kara Barbar (*Huangfan* 黄番) eski Çiang'in (Qiang 羌) devamıdır, günümüzdeki Xining ve Liangzhou'daki (günümüzdeki Wuwei / 武威) barbarlar ile aynıdır" (甘州府志-卷16 / *Ganzhou Etnografyası*- Cilt: 16; Saguchi Toru 2008: 287).

Sarı Barbarlar 16. yüzyılın ortalarında Shazhou bölgesinden Gansu sınırları içine göç eden ve Ganzhou'nun Güney Dağı bölgesine yerleşen Ming sarayına vergi olarak at gönderen topluluktur. Daha sonra Cungarlara bağlı kalmıştır. 1696 yılında Ganzhou Liyuan askerî kampına bağlanmıştır (Saguchi Toru 2008: 288). 1892 yılında yazılmış olan ve Çin'in Kuzey-batı'daki nüfus, etnik köken, din, ulaşım, arazi, maden, çevre, savunma vd. konuları içeren 辛卯侍行纪 / *Xinmao*

shixingji ve 1909 yılında yayımlanmış olan 甘肃全省新通志-卷42 / *Gansu Eyaleti Yeni Etnografyası* çalışmalarında da Sarı Uygurların boyları kaydedilmiştir.

Sarı Uygurların boyları Çin kaynaklarında Şıkkı Otok / Beylerbeyi (Büyük boy başı ailesi *Datoumuji* 大头目家), Ya□ke (Yangge ailesi *Yanggajia* 羊戛家), Bayattavın (Beş ailesi *Wugejia* 五个家), Nayman (Sekiz ailesi *Bagejia* 八个家), Goriqe (*Luoerjia* 罗儿家) olarak kaydedilmiştir (甘肃全省新通志-卷42 / *Gansu Eyaleti Yeni Etnografyası*- Cilt: 42; Xue Wen-bo 2002: 36; Saguchi Toru 2008: 287).

“黎园管西喇古儿黄番五族 / Liyuan (askerî kampı) Şıra Uygur Sarı Barbar (*Xi-la guer huangfan* 西喇古儿黄番) beş boyunu idare etmektedir” (甘州府志-卷8 / *Ganzhou fu Etnografya*- Cilt: 8; Saguchi Toru 2008: 285; Xue Wen-bo 2002: 29) .

“西喇固儿，黄番二族隶红崖营 / Şıra Uygur, Sarı Barbar (*Xi-la guer, Huangfan* 西喇固儿，黄番) iki boyu Hongai Askerî Kampına bağlıdır” (甘肃全省新通志-卷4 / *Gansu Eyaleti Yeni Etnografyası*- Cilt: 4; Xue Wen-bo 2002: 29).

“查肃州所属各地，只有黄、黑番二种番夷，其中黄番一种八族，旧在临城各坝居住，与民（正汉民）一列种地当差，其间有无地之番民，或充伍食粮，或与民佣工，或放牧为生 / Suzhou’ya bağlı yerler kontrol edilmiştir, sadece Sarı Barbar ve Kara Barbar olarak iki çeşit barbar bulunur, bunun içinde Sarı Barbarlar (*Huangfan* 黄番) sekiz boy olarak bulunur, eskiden (Suzhou) şehir yakınlarında yaşıyorlardı, Çinliler gibi çiftçilik ile uğraşırlar, toprak sahip olmayan barbar halk ise askerlik, işçilik yaparak hayatını kazanır veya hayvancılık ile uğraşır” (重修肃州新志 肃州属夷 / *Suzhou Yeni Etnografyasının Yeniden Düzenlemesi-Suzhou’ya Bağlı Milletler*; Saguchi Toru 2008: 278)

Suzhou Yeni Etnografyası’nın Yeniden Düzenlemesi’nde Suzhou şehrinin yakınında toplam sekiz boy Sarı Barbar bulunduğu kaydedilmiştir (重修肃州新

志 / *Suzhou Yeni Etnografyası'nın Yeniden Düzenlemesi*, 318-320; Saguchi Toru 2008: 279).

Mançu-Çing sülalesi döneminde çeşitli kaynaklarda, Sarı Uygurlar “Huangfan 黄番” ya da “Xi-la guer 西喇固尔” gibi adlarla kaydedilmiştir. Buradaki *Huang* 黄 “sarı” anlamına gelirken, *Fan* 番 ise Çinlilerin, Çinli olmayan milletler veya yabancılar için kullandıkları “Barbar” anlamına gelen bir sözcüktür, *Huangfan* aşağılayıcı bir kavramdır. Mançu-Çing döneminde, farklı dilleri konuşan Sarı Uygurlar farklı şekillerde adlandırılmıştır (Xue Wen-bo 2002: 29). Başkaları 73

tarafından Sarı Barbar 黄番 olarak adlandırılan bu topluluk, dillerinin farklı olmasından dolayı Sarı Kara Barbar 黄黑番 ve Sarı Sarı Barbar 黄黄番 olarak ikiye ayrılmıştır; yani Türkçe konuşanlar Sarı Kara Barbar 黄黑番 olarak adlandırılırken, Moğolca konuşanlar ise Sarı-Sarı Barbar 黄黄番 olarak adlandırmışlardır (Xue Wen-bo 2002: 35).

1.1.8. Çin Halk Cumhuriyet (1949-)

Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra eski sistem tamamen değiştirilmiş, Sarı Uygurların her bir boyunun temelinde birer bölge ya da köyde halk hükümeti teşkil edilmiş ve yakın oldukları illere bağlanmıştır (Gao Zi-hou 1989: 197-198). Bugün Sarı Uygur Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki 55 azınlık içinde yer almaktadır. Resmî literatürde *Yuguzu* (裕固族) olarak adlandırılırlar. Sarı Uygurlar konuştukları dil ve yaşadıkları yerlere göre ikiye ayrılmaktadırlar: Sarı Uygur Özerk İlçesi'nin doğusunda yaşayan Moğolca konuşan Şıra Uygurların dili, Doğu Sarı Uygurca olarak adlandırılırken, onların batısında yaşayan ve Türkçe konuşan Sarı Uygurların dili ise Batı Sarı Uygurca olarak adlandırılır.

1.2. Sarı Uygur Özerk İlçesi

1.2.1. Fizikî Coğrafya

Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi, Suzhou (Jiuquan 酒泉)'nun güneyinde olması nedeniyle Sunan ismini almıştır. Heşi Koridoru'nun orta kısmında Qilian Dağının kuzeyinde yer almaktadır, doğu-batı mesafesi 650 km, güney-kuzey mesafesi 120 □ 200 km olup toplam yüz ölçümü 20.456 km²'dir (Zhong Jin-wen, Guo Mei 2011: 51).

37° 28'' □ 39° 49'' Kuzey meridyenleri ve 97° 20'' □ 102° 13'' Doğu paralelleri arasında yer alan Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi, doğuda Tianzhu Tibet Özerk İlçesi'yle, batıda Subei Moğol Özerk İlçesi'yle, güneyde Qinghai Eyaleti'nin Mengyuan Dungan Özerk İlçesi, Qilian İlçesi, Tianjuan İlçesi ile komşudur. Kuzeyde ise, doğudan batıya Wuwei ilinin Liangzhou bölgesi, Yongchang İlçesi, Shandan 74

İlçesi, Mingle İlçesi, Zhangye İlinin Ganzhou Bölgesi, Linze İlçesi, Gaotai İlçesi, Jiuquan İlinin Suzhou Bölgesi, Jiayuguan şehri, Yumeng şehri gibi yerlerle komşudur. Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi'nde deniz yüksekliği 1327-5564 m. civarında olup ortalama deniz yüksekliği 3200 m'dir. Alp yarı kurak iklime sahiptir⁵.

5 Bunun için bkz. Sarı Uygur Özerk İlçesi Halk Hükümeti Resmî İnternet Sitesi / 肃南裕固族自治县人民政府门户网站:<http://www.gssn.gov.cn/Item/418.aspx>

6 Bunun için bkz. Sarı Uygur Özerk İlçesi Halk Hükümeti Resmî İnternet Sitesi / 肃南裕固族自治县人民政府门户网站 : http://www.gssn.gov.cn/Category_286/Index.aspx

Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi sınırlar içinde geniş otlak bölgesi, zengin toprak ve maden yatakları bulunur. Minghua bölgesi dışında, bölge genellikle dağlıktır. İklim farklılıkları bellidir, yıllık ortalama sıcaklığı 3.6 °C'dir (Zhong Jin-wen, Guo Mei 2011: 51).

Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi, Shiyang ırmağı, Kara ırmak ve Shule ırmağının kaynak bölgesi ve ırmakların yukarı bölgesidir. Üç ırmağın toplam drenaj alanı 21,500 km²'dir. Gansu bölgesinde bulunan 45 ırmağın içinde 33'ü Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi sınırlar içinde yer almaktadır (Zhong Jin-wen, Guo Mei 2011: 30, 36). Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi sınırları içindeki ormanlık arazi 5060,000 mu (1 mu = 666.67 m²) olup orman örtüsü %13.82'e kadardır. Buzul alanı 408 km²dir (Zhong Jin-wen, Guo Mei 2011: 30, 36). İlçe sınırlar içinde toplam 163 tür hayvan bulunmaktadır. Bunların içinde devlet koruması altına alınan A sınıfı listesinde yer alan 13 tür hayvan bulunmaktadır. İlçe sınırları içinde toplam 1044 tür bitki bulunmaktadır, bunların 706'sı genel bitki, 155'i şifalı bitki, 378'i ise hayvan yemi bitkileridir. İlçe sınırları içinde demir, manganez, krom ve bakır gibi 11 maden türü bulunmaktadır (Zhong Jin-wen, Guo Mei 2012: 32- 36). İlçe sınırları içinde 196 tür kuş bulunmaktadır⁶.

1.2.2. Etno-demografik Yapı

Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi'nin 20.456 km²lik alanında 38,400 civarında kişi yaşamaktadır. Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi'nde Sarı Uygur, Moğol, Dongxiang, Baoan, Tibet, Mançu, Dungan vd. toplam 18 millet yaşamaktadır. Bu nüfus içinde azınlık milletlerin nüfusu 21,800 civarında olup ilçe genel nüfusunun %56.8'ini oluştururlar. Sarı Uygurların nüfusu ise 10,400 civarında olup genel nüfusun %27.1'i kadardır. Tibet nüfusu 9,900 civarında olup genel nüfusun 75

%25.8'ini oluştururlar7. Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi'nin nüfus yoğunluğu 1.5 kişi/km2'dir8.

7 Bunun için bkz. Sarı Uygur Özerk İlçesi Halk Hükümeti Resmî İnternet Sitesi / 肃南裕固族自治县人民政府门户网站: <http://www.gssn.gov.cn/Item/421.aspx>

8 Bunun için bkz. Sarı Uygur Özerk İlçesi Halk Hükümeti Resmî İnternet Sitesi / 肃南裕固族自治县人民政府门户网站 : http://www.gssn.gov.cn/Category_286/Index.aspx

1982 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre Sarı Uygurların nüfusu 10,569 civarındaydı. 1990 yılında yapılan Çin genel nüfus sayımında Sarı Uygur nüfusu 12,289 civarında tespit edildi (Zhong Jin-wen 2002: 278). 2000 yılında yapılan beşinci nüfus sayımına göre Çin’de Moğolca, Türkçe ve dillerini tamamen kaybederek Çince konuşan Sarı Uygurların nüfus sayısı 13,719’dur. Sarı Uygurlar genellikle Gansu Eyaleti’nin Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi sınırlar içinde yaşamaktadır. 2000 yılı sayımına göre ilçede yaşayan Sarı Uygurların nüfusu 9,328 kişidir. Bu sayı Çin’de yaşayan Sarı Uygurların %68’i kadardır. İlçe nüfusunun %24.85’i Sarı Uygur’dur. Bunun dışında 2,435 civarında Sarı Uygur, Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi’nin Minghua nahiyesiyle sınır kaynaşma bölgesi olan Jiuquan 酒泉 iline bağlı olan Huangnibao nahiyesi 黄泥堡乡 ve Jiuquan 酒泉 şehrinin diğer yerlerinde yaşamaktadır. Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi’nin Kumul 哈密 şehrine bağlı Daquanwan nahiyesi 大泉弯乡, Getajing 圪塔井 köyü ile Changji Dungan Özerk İli’ne bağlı olan Manasi 玛纳斯 İlçesinde toplam 302 civarında Sarı Uygur yaşamaktadır. Bu Sarı Uygurlar, 1960’lı yıllarda Gansu Eyaleti’nin Jiuquan iline bağlı Huangnibao nahiyesinden göç edenlerdir. Diğer 1,654 Sarı Uygur ise Gansu veya diğer bölgelerde yaşamaktadır (Zhong Jin-wen 2009: 1; Zhong Jin-wen, Guo Mei 2011: 5; 2000 nian renkou pucha-zhongguo minzu renkou ziliao [2000年人口普查中国民族人口资料 / 2000 Yılı Nüfus Sayımı - Çin’deki Milletlerin Nüfus Bilgileri] 2003: 2).

Türkçe ve Moğolca konuşan Sarı Uygurlar, Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi’nin Hongwansi 红湾寺 kasabası (ilçe merkezi), Huangcheng 皇城 kasabası, Kangle 康乐 kasabası, Mati 马蹄 Tibet nahiyesi, Baiyin 白银 Moğol nahiyesi, Dahe 大河 nahiyesi, Minghua 明花 nahiyesi, Qifeng 祁丰 Tibet nahiyesi olarak üç kasaba ve beş nahiyesinde yaşamaktadır. Türkçe konuşan Sarı Uygurların en yoğun olarak

yaşadığı yerler Dahe 大河nahiyesi, Minghua 明花nahiyesi ve Huangcheng 皇城 kasabasının Maying kesimidir.

2000 yılı verilerine göre Hongwansı kasabası nüfusunun % 27.19'u Sarı Uygur'dur. Huangcheng kasabası nüfusunun % 22.6'sı, Mati bölgesindeki nüfusun % 0.89'u, Kangle kasabası nüfusunun % 43.79'u, Dahe bölgesi nüfusunun % 41.88'i Sarı Uygur'dur. Minghua bölgesi nüfusunun % 89.5 Sarı Uygur'dur. Qifeng bölgesi nüfusunun ise % 1.57'i Sarı Uygur'dur (*Renkou jiaoshao minzu shequ jiben qingkuang diaochabiao* 2000 [人口较少民族社区基本情况调查表2000 / Nüfusu Az Olan Milletlerin Genel Durumlarını Araştırma Tablosu 2000]). Kasım 2016 tarihinde Kangle nahiyesi Kangle kasabası statüsüne geçirilmiştir.

2015 yılındaki verilere göre Hongwansı kasabasında (ilçe merkezi) yaşayan (Türkçe veya Moğolca konuşan) Sarı Uygurların nüfus sayısı 2,721'dir, bu toplam nüfusun %28.3'ünü oluşturur. Huangcheng kasabasında yaşayan (Türkçe veya Moğolca konuşan) Sarı Uygurların nüfusu 1,647 olup nüfusun % 19'u Sarı Uygur'dur. Mati nahiyesindeki Sarı Uygur sayısı ise 68'dir. Kangle nahiyesinde yaşayan (Moğolca konuşan) Sarı Uygurların nüfusu 1,841 olup nüfusun % 43.4'ünü oluşturur. Dahe nahiyesinde yaşayan (Türkçe veya Moğolca konuşan) Sarı Uygurların nüfusu 1,992 olup nüfusun % 46.4'ü (Türkçe veya Moğolca konuşan) Sarı Uygur'dur. Minghua nahiyesinde yaşayan (Türkçe konuşan) Sarı Uygurların nüfusu 2,035 olup nüfusun % 56.5'ini oluşturur. Qifeng nahiyesindeki Sarı Uygurların sayısı 64'tür (*2015 nian Sunan tongji nianjian* [2015年肃南统计年鉴 / 2015 Sunan Yıllığı] 2016: 148-149).

Çinli/Hanzu

Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi sınırları içinde en kalabalık nüfusa sahip olan grup Çinli/Hanzulardır. Nüfusları 16,603 civarındadır (*2015 nian Sunan tongji nianjian* [2015年肃南统计年鉴 / 2015 Sunan Yıllığı] 2016: 148).

Sarı Uygurların yaşadığı bölge, Hanzuların yaşadığı yerler ile komşudur. Sarı Uygur bölgesine 1949 yılından önce komşu ilçeleri olarak Linze, Gaotai, Zhangye gibi yerlerden ağır vergi, zorunlu hizmet ve askerlikten kaçarak gelen mülteci ve işçiler bulunmaktadır (Lan Li 2006: 332). Bunun dışında Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra, özellikle 1955 yılından sonra millî ekonomi, kültür vd. alanlarda 77

çalışmak üzere çok sayıda Çinli/Hanzu memur, öğretmen, sağlık elemanı Sarı Uygur bölgesine gelmeye başlamıştır. 1959-1972 yılları arasında Gaotai, Wuwei, Zhangye, Jiuquan, Minle gibi tarımsal bölgelerden esnaf, işçi veya evlilik yoluyla gelip yerleşen Çinliler/Hanzular da bulunmaktadır. 1992 yılında Arazi Geliştirme Dönemi'nde Minghua bölgesine çok sayıda Çinli/Hanzu gelip yerleşmiştir (*Dahe quzhi* [大河区志 / *Dahe Bölge Etnografyası*] 2008: 3, 33, 52; *Minghua quzhi* [明花区志 / *Minghua Bölge Etnografyası*] 2006: 24; Lan Li 2006: 332; Wang Yuan-xin 2002: 295; Timur 2004: 92-94; Yan Tian-ling 2011: 16). Çin soylular Sarı Uygurlar tarafından genel olarak, tarihsel Kıtay etnoniminin bir devamı olarak *Q□dej* olarak adlandırılmaktadırlar, Dahe bölgesinde *Q□dej* etnonimi kullanılmakla birlikte, *Sujri* olarak da hitap edilmektedir.

Tibetliler

Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi sınırları içinde üçüncü büyük nüfusa sahip olan Tibetlerin nüfusu 9,936 civarındadır. Bu nüfusun 1622'si İlçe merkezinde yaşarken 2634'ü Huangcheng kasabasında, 2413'ü Mati Tibet nahiyesinde, 2547'si Qifeng Tibet nahiyesinde yaşamaktadır (*2015 nian Sunan tongji nianjian* [2015年肃南统计年鉴 / *2015 Sunan Yıllığı*] 2016: 148).

Huangcheng kasabasında yaşamakta olan Tibetliler aslında Anduo bölgesindeki Tibetlilerin bir kısmıdır. 842 yılında Tibet İmparatorluğu'nun yıkılması ile birlikte Heşi bölgesi 20 yıl süreli iç savaş alanına dönüşmüştür. 857 yılında günümüzdeki Gansu-Qinghai bölgesindeki “Wenmo 温末” köle isyanından sonra Tibetlilerin kontrol bölgesi karışık bir duruma girmiştir. Daha sonra isyan eden askerlerin bir kısmı Heşi bölgesinin Liangzhou 凉州 (günümüzdeki Wuwei 武威) gibi yerlerine yerleşerek oradaki Tibetlilerle birleşmiştir. 1644 yılında Mançu hükümdarı Liangzhou'daki Tibetlileri Wuwei 武威, Yongchang 永昌, Yongdeng 永登, Gulang 古浪, Minqin 民勤 vs. yerlere yerleştirerek bunları yönetmeye devam etmiştir (Wang Yuan-xin 2002: 297; Lang Yong-tao 2007: 85-86). Günümüzdeki Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi'ne bağlı olan Huajian 铎尖

nahiyesinde yaşayan Tibetliler řu anda ana dilleri yerine inceyi kullanıyorlar.
Yangqiang nahiyesinde

yaşayan Tibetlilerin Tibetçesi daha iyi korunmuş olup Tibetçe-Çince olmak üzere iki dillidirler (Wang Yuan-xin 2002: 297; Lang Yong-tao 2007: 85-86).

Mati Tibet nahiyesinde yaşayan Tibetliler genel olarak üç kısımdan oluşur: Birinci kısmı Tibetlilerin Heşi bölgesinden göç ederken bu bölgede kalmış olan Tibetlilerin torunlarıdır. İkinci kısmın ataları aslında Kangmu'da 康木 yaşayan ve Yuan döneminde Moğolların emriyle Çianglara 羌 saldırı düzenlemiş olan askerlere dayanır, onlar daha sonra normal halka dönüşerek günümüzdeki Mati'de yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Üçüncü kısmı ise Ming ve Mançu-Çing dönemlerinde günümüzdeki Qinghai'den göç edenlerdir (Wang Yuan-xin 2002: 297; Reqiong Aosa Luodangzhi 2007: 88-90). Mati nahiyesinde yaşayan Tibetlilerin “Doğu Beş boyu (东五族), “Batı Sekiz boyu” (西八族) üyelerinin çoğu Çinceyi kullanıyorlar. *Bai* boy başı boyu / 白头目族 üyeleri Tibetçe-Çince olmak üzere iki dillidirler (Wang Yuan-xin 2002: 297).

Qifeng Tibet nahiyesinde yaşayan “Dongna 东纳” olarak adlandırılan Tibetliler, aslında 12. yüzyılda merkez hükümetinin emriyle Turfan ve Batı Bölgesi'ni fethetmek amacıyla Xikang Kamu, Chamuduo vs. yerlerden gelen ve daha sonra Heşi'ye dönerek burada yerleşen askerlerin torunlarıdır (Wang Yuan-xin 2002: 297; Wang Yan-song 2007: 91-92). Bölgede yaşayan “Altı boy ailesi 六族家” ve Ganhuangba boyunun (甘黄坝) torunları ana dillerinin yerine Çinceyi kullanıyorlar. Maolaiquan boyunun (卯来泉族) torunları ise Tibetçe-Çince iki dil kullanmaktadırlar (Wang Yuan-xin 2002: 297).

Dahe bölgesinde yaşayan Tibetliler, aslında Xigaze bölgesinden gelen “Tangut İkinci boyu”dur 唐古特二部, aynı zamanda “Kara Barbar boyu 黑番家” olarak da adlandırılır (Wang Yuan-xin 2002: 297). Bir diğer rivayete göre, bu bölgede yaşayan Suo, An, Huang ve Qiang soyadlı kişilerin Maying ırmağının batısındaki “Dongna 东纳” boyundan ayrılıp göç etmiş olduklarını söyler (Wang Yan-song 2007: 92). Günümüzde burada yaşayan Tibetliler ana dilleri yerine tamamen Çinceyi kullanmaktadırlar (Wang Yuan-xin 2002: 297). Minghua nahiyesinde

yaşayan Tibetliler 1992 yılında Arazi Geliştirme Dönemi'nde diğer bölgelerden göç etmiştir (53 aile toplam 182 kişi) (*Minghua quzhi*

[明花区志 / *Minghua Bölge Etnografyası*] 2006: 24). Tibetliler, Türkçe konuşan Sarı Uygurlar tarafından *Da□t* (ETü. *tat* ED 449a) , Moğolca konuşan Şıra Uygurlar tarafından *Ta□□ād* (< *ta□ut*) olarak adlandırılmaktadırlar.

Moğol

Baiyin Moğol nahiyesinde yaşayan Moğollar Halha boyundan olup 1903-1919 yılları arasında günümüzdeki Gobi-Altay ilinden dış bölgelere göç eden muhalif Moğollardandır. Bu Moğolların bir kısmı Mazong Dağı 马鬃山 bölgesine gelerek yerleşmiştir. 1932-1944 yılları arasında Sarı Uygurların Beylerbeyi / Şıkı Otok ile anlaşarak Zhangye'nin güneyine göç ederek Şıkı Otokların kontrolü altındaki Niumaoshan bölgesinde göçebelik hayatını bugüne kadar sürdürmüşlerdir (Timur 2007: 93-96; Zhang Quan 251-252). Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi sınırları içinde toplam 364 Moğol yaşamaktadır (2015 nian Sunan tongji nianjian [2015年肃南统计年鉴 / 2015 Sunan Yıllığı] 2016: 149). Sarı Uygurlar tarafından *Mo□□l* olarak adlandırılmaktadırlar.

Dungan / Hui

Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi sınırları içinde yaşamakta olan Dunganların çoğu günümüzdeki Qinghai Eyaleti'nin Mengyuan Dungan Özerk İlçesi, Huzhu Tu Özerk İlçesi ve Datong Dungan ve Tu Özerk İlçesi'nden göç edenlerdir. Az bir kısmı ise Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi ile Linxia Hui Özerk İli'nden gelmişlerdir (Ma Jian-hua 2007: 97). İlçe sınırları içinde toplam 642 civarında Dungan yaşamaktadır (2015 nian Sunan tongji nianjian [2015年肃南统计年鉴 / 2015 Sunan Yıllığı] 2016: 149). Dunganlar (Huilar) Sarı Uygurlar tarafından ise *Sart* olarak adlandırılmaktadırlar.

Tu

Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi sınırları içindeki Tu milleti genellikle ilçe merkezi, Huangcheng kasabasının Yangxiang ve Huanjian kesimi, Kangle kasabasının Qinglong, Dahe nahiyesinin Xuequan kesimi ve Mati nahiyesi gibi yerlerde yaşamaktadır. İlçe sınırları içinde bulunan Tu milleti 1920-1930'lu yıllar arasında

günümüzdeki Qinghai Eyaleti'nin Huzhu Tu Özerk İlçesi'nden gelen Buddhist rahipler, avcı ve tüccarların torunlarıdır. *Tular* kendilerini *Çığan Monguor*, *Monguor Kun* ve *Tukun* olarak adlandırır. Tibetliler tarafından *Hor*, Moğollar 80

tarafından *Çığan Monguor*, Sarı Uygurlar tarafından ise *Doldo* olarak adlandırılmaktadırlar (Quan You-jun 2007: 99). Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi sınırları içinde toplam 447 Tu yaşamaktadır (2015 nian Sunan tongji nianjian [2015年肃南统计年鉴 / 2015 Sunan Yıllığı] 2016: 149).

1.2.3. Ekonomik Yapı

Sarı Uygurlar genellikle hayvancılıkla hayatlarını devam ettirmektedirler, ancak Çince konuşan bir kesim bugün çiftçiliğe de yönelmiştir. Günümüzde Ova bölgesinde yaşayan Sarı Uygurlar çoğunlukla çiftçilikle uğraşırken, Dahe bölgesinde yaşayan Sarı Uygurlar hayvancılıkla hayatlarını devam ettirmektedirler.

Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi'nde hayvancılık dışında maden işleme, su kaynaklarının geliştirilmesi, Qilian yeşim taşı sanayii, turizm ağırlıklı olarak çeşitli sanayi projeleri yürütülmektedir⁹.

9 Bunun için bkz. Sarı Uygur Özerk İlçesi Halk Hükümeti Resmî İnternet Sitesi / 肃南裕固族自治县人民政府门户网站 : <http://www.gssn.gov.cn/Item/2767.aspx>

10 Bunun için bkz. Sarı Uygur Özerk İlçesi Halk Hükümeti Resmî İnternet Sitesi / 肃南裕固族自治县人民政府门户网站 : <http://www.gssn.gov.cn/Item/2768.aspx>.

11 Bunun için bkz. Sarı Uygur Özerk İlçesi Halk Hükümeti Resmî İnternet Sitesi / 肃南裕固族自治县人民政府门户网站 : http://www.gssn.gov.cn/Category_286/Index.aspx

12 Bunun için bkz. Sarı Uygur Özerk İlçesi Halk Hükümeti Resmî İnternet Sitesi / 肃南裕固族自治县人民政府门户网站 : http://www.gssn.gov.cn/Category_286/Index.aspx

Hayvancılıkla ilgili olarak Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi'nde kullanılabilecek otlak alanı 14,220 km²'dir. Günümüzde 700,000 merinos koyun kapasitesine sahip yetiştirme çiftliği, 50,000 Tibet yak kapasitesine sahip yetiştirme çiftliği,

150,000 koyun kapasitesine sahip besi çiftliği ve 800 kızıl geyik kapasitesine sahip yetiştirme çiftliğinin kurulması tamamlanmıřtır¹⁰. Günümüzde ilçe genelinde toplam büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı 1,160,000 civarındadır. Köylülerin gelirinin % 65'i hayvancıktan gelmektedir¹¹.

Madencilik ve su enerjisi ile ilgili olarak; Sarı Uygur Özerk İlçesi Gansu Eyaleti'nin içinde demirli ve demirsiz metal kaynağının zengin bulunduğu bölgelerdendir. İlçe sınırları içinde iki maden ürününü işleme sanayi parkı bulunmaktadır. İlçe sınırları içinde büyüklü küçüklü toplam 33 ırmak bulunmaktadır; bugüne kadar toplam 35 hidroelektrik istasyonu kurulmuştur ve yıllık elektrik üretim kapasitesi 308.000 kwh'dir. 11 hidroelektrik istasyonu inşaat aşamasındadır.

Turizm alanında, Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi'nde bulunan turistik yerler 7'den 89'a kadar arttırılmıştır; ilçe sınırları içinde Karlı dağ buzulları, Gobi Çölü, otlak ve orman, nehir ve şelale, Zhangye Danxia Landform (Çanhey Danşia Ulusal) Jeoparkı vd. doğal kaynaklar dışında tarihî ve kültürel yerleri, Sarı Uygur millî kültürü, mağara-tapınak duvar resim sanatı, din kültürü gibi turizm yerleri bulunur. 2013 yılında yerli ve yabancı olarak toplam 1,221,000 turisti karşılamıştır¹³. Yine tarihsel İpek Yolu üzerinde bulunan Dunhuang da Buddhist mağara-tapınakları dünya çapında bilinmektedir.

13 Bunun için bkz. Sarı Uygur Özerk İlçesi Halk Hükümeti Resmî İnternet Sitesi / 肃南裕固族自治县人民政府门户网站 : <http://www.gssn.gov.cn/Item/2593.aspx>

14 Bunun için bkz. Sarı Uygur Özerk İlçesi Halk Hükümeti Resmî İnternet Sitesi /肃南裕固族自治县人民政府门户网站<http://www.gssn.gov.cn/Item/421.aspx>

1.2.4. İdarî Yapısı

Sarı Uygurlardaki boy yönetim sistemi 1949 yılına kadar devam etmiştir. Günümüzde Çin'in Gansu Eyaleti içinde Zhangye iline bağlı olan Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi 1954 yılında kurulmuştur. 2004 yılında İlçe idaresi altındaki Bölge idare sistemi kaldırılarak nahiye statüsüne geçirilmiştir. Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi'nde Hongwansi 红湾寺 kasabası, Huangcheng 皇城 kasabası, Kangle 康乐 kasabası, Mati 马蹄 Tibet nahiyesi, Baiyin 白银 Moğol nahiyesi, Dahe 大河 nahiyesi, Minghua 明花 nahiyesi, Qifeng 祁丰 Tibet nahiyesi olmak üzere 3 kasaba ve 5 nahiye bulunmaktadır. İlçe merkezi Hongwansi kasabasıdır.

Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi, 3 kasaba, 5 nahiye (3'ü millî nahiye), 102 idare köyü, 3 semt muhtarlığı ve 9 devlet işletmesi olarak orman çiftliği ve yaylasını idare etmektedir¹⁴.

1.2.5. Eğitim

1930'lu yıllarda, Sarı Uygurların dinî lideri 7. Gongca Kambu'nun önderliğinde Sarı Uygur bölgesinde ilk eğitim tesisi kurulmuştur. 1960-1970'li yıllarda yayla bölgesinde yaşayan Sarı Uygur çocukların eğitim görmelerini sağlamak için Sarı Uygurlar arasında "at sırtında ilkokul" olarak adlandırılan taşınabilir sistemde bir ilkokul kurulmuştur. 1980'li yıllarda doğal koşulların kötü olması, mesafenin uzak olması gibi çocuklarının eğitim görmelerine engel olan zorlukları 82

aşmak için “öğrenci evleri” yapılmıştır. Sarı Uygurlar okulun yakınında kendi çocuklarının eğitim görebilmesi için evler yapmışlardır. Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi'nin Minghua nahiyesi Sarı Uygur bölgesinin “Eğitim memleketi” olarak bilinmektedir. Zhong Jin-wen, He Wei-guang, Ba Zhan-long gibi Sarı Uygurlar kökenli ilk üniversite profesörleri ve araştırmacılar bu bölgeden çıkmıştır.

2006 yılında Sunan İkinci Orta ve Lise Birleşik okul müdürü An Wei-wu editörlüğünde *Yuguzu xiangtu cailiao* [裕固族乡土材料 / *Sarı Uygur Yerel Malzemeleri*] adlı çalışması altında *Yuguzu Lishi* [裕固族历史 / *Sarı Uygurların Tarihi*], *Yuguzu minjian meishu jianshang* [裕固族民间美术鉴赏 / *Sarı Uygurların Halk Güzel-Sanat Takdiri*], *Yuguzu wenxue zuopin xuandu* [裕固族文学作品选读 / *Sarı Uygur Edebiyat Eserleri*], *Yuguzu chuantong tiyu yu jiankang* [裕固族传统体育与健康 / *Sarı Uygurların Geleneksel Sporu ve Sağlık*], *Sunan dili* [肃南地理 / *Sunan Coğrafyası*], *Muqu xuexiao xuesheng anquan jiaoyu shouce* [牧区学校学生安全教育手册 / *Yaylak Bölgesi Okul Öğrencisi Güvenliği Eğitimi El-Kitabı*] olmak üzere toplam altı ciltlik kitabı Eylül 2006 yılında Sunan İkinci Orta ve Lise Birleşik okulunun sınıflarına girmiştir. Bu eserler, günümüze kadar yayımlanan ilk Sarı Uygur Kültürü ağırlıklı olan modern eğitim materyalleridir (Zhong Jin-wen, Guo Mei 2012: 231).

Günümüzde kırsal alanda uzaktan eğitim, bilgi teknolojisi, multimedya vs. eğitim ve öğretim alanında yeni terimleri Sarı Uygur bölgesinin her yerinde görmek mümkündür. İlçe genelinde ilkokul çağındaki çocukların okula giriş kayıt oranı, mezuniyet oranı %99'a kadardır. Ortaokul çağındaki çocukların okula giriş kayıt oranı, mezuniyet oranı %97'nin üzerindedir (Zhong Jin-wen, Guo Mei 2012: 231).

Sarı Uygurların eğitim ve öğretimi Çin dilinde yapılmaktadır. Günümüzde Sarı Uygurların genç ve orta yaş grupları genellikle ortaokul eğitim seviyesindedir (Zhong Jin-wen 2009: 81-82).

1.2.6. Dinî İnanç

Sarı Uygurların ataları geçmişte Tengricilik, Maniheizm, Buddhizm ve Tibet Buddhizmi inançlarını benimsemiştir. Günümüzde Sarı Uygurlar dinî bakımdan dağınık bir durum arz ederler. Eski Türk inancını devam ettirenlerin yanında Sarı Uygurların büyük çoğunluğu Buddhist-Lamaisttir.